

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH I RESTAURATORSKICH

Polichromia kościoła p.w. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Rajbrocie

Inwestor:

Rzymskokatolicka parafia pod wezwaniem
Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Rajbrocie
Rajbrot 43 32-725 Rajbrot

**Autor programu prac konserwatorskich
i restauratorskich:**

mgr Grzegorz Lasota nr dypl. ASP Kraków 7191
ul. Nienadówka 817b, 36-052 Nienadówka
tel. 790 889 704

Nienadówka, sierpień 2023

1.0. KARTA IDENTYFIKACYJNA ZABYTKU I DOKUMENTACJI

Nr rejestru:

A-26 z dnia 19.04.1968 budynek kościoła wraz z polichromią

B-72/3 z dnia 26.03.1969 - polichromia barokowa w typie ludowym (odkrywka pod schodami prowadzącymi na chór)

.....

1.1. DANE PRZED ROZPOCZĘCIEM PRAC

RODZAJ: Polichromia olejna na drewnie.

TEMAT: Widoczna obecnie warstwa historyczna: Polichromia olejna na drewnie. Ramy architektoniczne podkreślające układ drewnianej konstrukcji kościoła: pilastry, filary, gzymsy itp. girlandy z głowami putt, polichromia figuralna z przedstawieniami świętych oraz ujęte w namalowane ramy sceny nowotestamentowe

AUTOR, WARSZTAT, SZKOŁA: nieznany

SYGNATURA: na obecnym etapie nie odnaleziono

INSKRYPCJE: na obecnym etapie nie odnaleziono

DATOWANIE: 1879 r. – polichromia widoczna obecnie

POCHODZENIE: związana z architekturą kościoła

MIEJSCE PRZECHOWYWANIA: Rajbrot 43, 32-725 Rajbrot, woj. Małopolskie

WŁAŚCICIEL / UŻYTKOWNIK: Rzymskokatolicka parafia pod wezwaniem Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Rajbrocie,

TECHNIKA: Konstrukcja kościoła – drewno iglaste, grunty kredowo klejowe, polichromia olejna, przemaalowania olejne, przemaalowania temperowe,

WCZEŚNIEJSZE KONSERWACJE (LUB RENOWACJE): TAK ☐ NIE ☐

WCZEŚNIEJSZE DOKUMENTACJE: TAK ☐ NIE ☐ - nie odnaleziono

WSTĘP

PODSTAWA OPRACOWANIA: zlecenie właściciela obiektu

AUTOR PROGRAMU PRAC KONSERWATORSKICH: Grzegorz Lasota

AUTOR FOTOGRAFII: Grzegorz Lasota

ZAKRES OPRACOWANIA: opis inwentaryzacyjny z krótkim rysem historycznym, stan zachowania obiektu, cel i założenia konserwatorskie, proponowane działania konserwatorskie.

Program opracowano na podstawie oględzin zabytku dokonanych w lipcu 2023 roku. Autor prowadzi prace konserwatorskie na terenie obiektu od 2016 roku, ołtarza głównego od 2018 roku. Znajomość warstw historycznych ołtarza głównego była pomocna przy opracowywaniu tego projektu.

2.0. ZAGADNIENIA HISTORYCZNE

.....

Parafia w Rajbrocie powstała w 1260r., prawdopodobnie z fundacji księcia krakowskiego Bolesława Wstydliwego. Obecny kościół zbudowany został na początku XVI w., następnie został powiększony o kaplicę w 1823 r. Był też odnawiany w 1879 r., kiedy to usunięto soboty i w latach 60-tych XX wieku. Obecnie prowadzone są prace konserwatorskie dotyczące ołtarza głównego.

ARCHITEKTURA.

Kościół późnogotycki, drewniany, o konstrukcji zrębowej, szalowany, kryty gontem. Dobudowana od strony południowej kaplica, późniejsza, zbudowana z kamienia, otynkowana. Od zachodu i południa kruchty zbudowane z drewna. Zakrystia dobudowana od strony północnej połączona z kaplicą wąskim przejściem. Na osi kościoła od strony zachodniej wolnostojąca dzwonnica.

Kościół na planie podwójnego prostokąta, z węższym trójbocznie zamkniętym prezbiterium. Kościół nakryty dachem siodłowym o wspólnej kalenicy z barokową wieżyczką na sygnaturkę z latarnią z XVII w. Nawa główna tej samej wysokości co prezbiterium. Nawy boczne niewielkiej szerokości wydzielone optycznie niższym stropem i filarami. Chór podparty dwoma kolumnami. Wewnątrz w nawie stropy z zaskrzypieniami, zaś tęczą zamknięta łukiem ostrym. Zachowały się dwa portale późnogotyckie i detal ciesielski z czasu budowy kościoła. Na ścianie za ołtarzem głównym gotyckie zaślepione okno.

Ściany wnętrza pokryte są polichromią ornamentalną i figuralną z 1879 r. m.in. ze scenami Narodzenia Jezusa i Zwiastowania NMP. Na ścianie

zachodniej zasłonięty fragment polichromii ornamentalnej, renesansowo-barokowej z XVI-XVII w.

WYPOSAŻENIE WNETRZA.

Ołtarz główny, barokowy z 2. połowy XVII w., w polu środkowym barokowy obraz z 1678 r., przedstawiający Matkę Bożą z Dzieciątkiem i młodocianym św. Janem Chrzcicielem, po bokach rzeźby św. Wojciecha i Stanisława, w zwieńczeniu barokowy obraz Niepokalanego Poczęcia NMP. Dwa **ołtarze boczne** o charakterze barokowym z XIX w. W lewym ołtarzu rzeźba Serca Pana Jezusa, z obrazami św. Walentego z XVIII w. i Świętej Rodziny na zasuwie, zaś w zwieńczeniu obraz Chrystusa Ukrzyżowanego. W prawym ołtarzu rzeźba św. Józefa a na zasuwie obrazy św. Mikołaja i Matki Bożej Różańcowej, w zwieńczeniu obraz św. Jana Kantego. **Ołtarz** w kaplicy z rzeźbioną grupą Ukrzyżowania z 1850 r. **Ambona** barokowa z XVII w. z wyobrażeniami ewangelistów na parapecie. **Chrzcielnica** kamienna z XVI w. Dwie **kropielnice** kamienne, jedna z nich z XVI w., zaś druga z 1844 r. **Organy** 10-głosowe, późnobarokowe z XVIII lub XIX w., przeniesione w 1956 r. z kościoła w Ochotnicy Dolnej, remontowane być może przez *Stanisława Wilewskiego* z Nockowej. Na belce tęczowej umieszczona jest **grupa Ukrzyżowania**, późnogotycka z XVI w. Pozostałe **rzeźby** to Chrystus Zmartwychwstały, późnogotycki z 1. połowy XVI w. oraz Chrystus Ukrzyżowany, barokowy z XVII w. Z kościoła w Rajbrocie pochodzi późnogotycka rzeźba Madonny powstała w latach 1530-40, która przechowywana jest Muzeum Diecezjalnym w Tarnowie.

DZWONNICA wolnostojąca, drewniana, szalowana, zapewne z XIX w. W niej zawieszone cztery dzwony odlane w firmie *Ludwik Mojżyszek* Metalut Łódź w 1952 r.: Maria, Józef, Ludwik i Stanisław.

LITERATURA

- Kornecki M., Kościoły diecezji tarnowskiej, [w:] Rocznik diecezji tarnowskiej na rok 1972, Tarnów 1972
- ks. Rzepa J., Kornecki M., Dzwony Diecezji Tarnowskiej, Kraków 2001
- Katalog organów w diecezji tarnowskiej, oprac. Pasternak P., maszynopis
- Piątkowska Ł., Parafie Ziemi Bocheńskiej, Bochnia 2004
- Strona internetowa: <http://rajbrot.ovh.org/>”

3.0. OPIS, ANALIZA FORMY, FUNKCJI I TREŚCI

.....

Polichromia figuralna ujęta w ramy architektoniczne, z elementami malarstwa iluzjonistycznego. Na ścianach przedstawienia świętych, w nawie na ścianie północnej scena Ostatniej Wieczerzy. Na stropach przedstawienia figuralne scen nowotestamentowych i postaci świętych w formie obramowanych obrazów. Elementy związane z konstrukcją kościoła podkreślone malarsko poprzez malowanie elementów belkowania, pilastrów, głowic, ram obrazów, rozet, a także postumentów dla figur świętych. Obecnie kolorystyka przygaszona, ściany w zimnych szaro niebieskich kolorach.

Ściany prezbiterium, podobnie jak cały kościół w kolorystyce szaro niebieskiej. Po dwa pilastry na ścianach północnej i południowej wieńczone głowicami w porządku kompozytowym. W centrum ściany północnej ponad namalowanym portalem prowadzącym do zakrystii malarskie popiersie Piusa IX (1792 – 1878) w owalnej ramie otoczonej bogatym ornamentem roślinnym i kwiatowym. Kompozycję wieńczy tiara papieska i dwa skrzyżowane klucze. Po obu stronach, na namalowanych cokołach stojące postacie biskupów w strojach pontyfikalnych: po lewej stronie św. Wincenty Kadłubek po prawej św. Wojciech. Ściana wschodnia zamknięta trójbocznie z gotyckim oknem

pobielanym. Ściana południowa także z dwoma pilastrami z dwoma oknami rozmieszczonymi przy wschodniej i zachodniej krawędzi. Po środku stojąca na namalowanym cokole postać św. Stanisława Biskupa w scenie wskrzeszenia Piotrowina. U góry ścian namalowano przedstawienia skrzydlatych główek anielskich oraz girland roślinnych. Ponad nimi namalowano belkowanie z fryzem roślinnym na czerwonym tle. Malowidła te podobnie jak postumenty rzeźb i inne elementy namalowanej architektury utrzymane są w kolorystyce szaro brązowej. Mają imitować kamień lub sztukaterię. Krawędzie stropu prezbiterium w kolorze ugowym. Większą część powierzchni obejmuje namalowana profilowana szaro brązowa rama. W jej polu granatowe tło z żółtymi gwiazdkami, w nim w kolejnej ramie scena figuralna z przedstawieniem Narodzenia Chrystusa. Tęcza od strony prezbiterium z namalowanymi po bokach pilastrami i łukiem ostrym z namalowanymi wałkami i roślinnym ornamentem.

Nawy o podobnej kompozycji architektonicznej. Optycznie wydzielona nawa główna. Malowane pilastry i drewniane filary wspierają obniżone stropy naw bocznych. Chór wsparty na dwóch kolumnach z głowicami kompozytowymi. Na ścianie północnej ponad wejściem do kaplicy namalowano obraz zamknięty ramą z przedstawieniem sceny Ostatniej Wieczerzy. W szczycie nawy północnej obok ołtarza bocznego znajduje się stojąca postać św. Izydora w XIX wiecznym stroju ludowym. Na ścianie naprzeciwko, w nawie południowej, postać św. Antoniego Padewskiego. Ponad namalowanym portalem prowadzącym do kruchty południowej stojąca postać św. Franciszka z Asyżu. Okna w kościele dodatkowo otoczone namalowanymi ramami na namalowanych ornamentalnych konsolkach. Ściany naw, podobnie jak prezbiterium zakończone u góry ornamentem ze skrzydlatymi główkami putt oraz girlandami z kwiatów. Ponad nimi namalowane belkowanie. Na stropach naw bocznych i chóru namalowano obramowane granatowe niebo. W nawach

bocznych żółte gwiazdy. Strop nawy głównej, podobnie jak w przypadku prezbiterium ugrowy. Wydzielono na nim cztery symetrycznie rozmieszczone pola w których namalowano obrazy. Od prezbiterium po lewej stronie scena Zwiastowania. Jest ona bardzo podobna do tej namalowanej na drzwiczkach cokołu ołtarza głównego. Znajduje się ona we wspólnej ramie, lecz oddzielona jest od drugiego obrazu rozetą z ornamentem roślinnym. Znajduje się tam przedstawienie św. Jadwigi. Po prawej stronie stropu namalowano obraz MB Anielska o kompozycji zbliżonej do tego z drzwiczek cokołu ołtarza głównego. Drugi obraz w polu, oddzielony rozetą to przedstawienie św. Katarzyny ze Sieny.

U dołu ścian kościoła namalowano zacheuszkę. Wokół w XX wieku przybito drewnianą boazerię. Na ścianie zachodniej, poniżej schodów prowadzących na chór kościoła znajduje się naturalna odkrywka ukazująca starszą warstwę historyczną polichromii. Odkrywka powstała na skutek zmiany położenia schodów. Widzimy na niej zacheuszkę częściowo przesłoniętą boazerią, pasowy ornament roślinny oraz kompozycję ornamentalną.

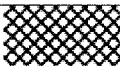

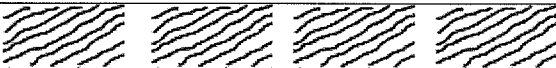
Kaplica murowana dobudowana od strony północnej, połączona z kościołem portalem wyciętym w belkach nawy, odgradzona przesuwными drzwiami. Ściany i strop kaplicy tynkowane. Malowane „na gładko” w kolorach ugrowym i białym. Na stropie kompozycja figuralno geometryczna przedstawiająca Koronację NMP o współczesnej stylistyce. W zakrystii zarówno ściany jak i strop pokrywa boazeria sosnowa. Podobnie w kruchcie zachodniej. Kruchta południowa pomalowana w kolorach łososiowym – ściany i niebieskim - strop. Na stropie graficzne przedstawienie ptaka karmiącego pisklęta. Jego stylistyka mogłaby, podobnie jak w przypadku sceny Koronacji NMP wskazywać na lata 60-te XX wieku.

4.0. TECHNIKA I TECHNOLOGIA

4.1. STRATYGRAFIA wstępna

PRZED ROZPOCZĘCIEM PRAC – na podstawie odkrywek naturalnych

Lp.	Rys. graficzny	Opis warstwy	Warstwa technologiczna	Warstwa chronologiczna
1		Przemalowania temperowe (?) uzupełnienia ubytków wcześniejszej warstwy historycznej	VIII	IV lata 60-te XX wieku. Prace od 1962 r
		uzupełnienia gruntów	VII	
		Uzupełnienia ubytków drewna	VI	
2		Polichromia figuralno architektoniczna wykonana w technice olejnej	V	III lata 70-te XIX wieku
3		Kliny, listwy i kity wiórowe w ubytkach i na łączeniach belek	IV	(1879r)
4		odkrywka ze ściany zachodniej pod schodami prowadzącymi na chór. Polichromia ornamentalna	III	II XVII w – wg karty zabytku
5		Cienka warstwa zaprawy klejowo kredowej	II	
6		drewno iglaste, konstrukcja zrębowa	I	I XVI w

4.2 Zestawienie materiałów pierwotnych i wtórnych.

Materiały pierwotne:

Belki z drewna iglastego, taszle i kliny z drewna iglastego, płótno, grunty klejowo kredowe, polichromia olejna (przynajmniej 2 warstwy),

Materiały wtórne (1962 rok)

Taszle i kliny z drewna iglastego, grunty klejowo kredowe, uzupełnienia ubytków w warstwie polichromii – tempera

5.0. STAN ZACHOWANIA.

Stan zachowania polichromii określić można jako zły. Składa się na to techniczny stan zachowania jak i jej wygląd estetyczny. Stan większości belek można określić jako dobry. W kościele wykonano w ubiegłych latach prace remontowe i zabezpieczające ścian elewacji oraz dachu. Po lewej stronie łuku tęczowego patrząc od strony ołtarza głównego znajdują się wyraźne zacieki, jednak pochodzą one z okresu przed remontem. Widoczne są wyraźne szczeliny pomiędzy belkami. Nie wszędzie stosowano pierwotnie pasy płótna. Drewno jest także spękane w obrębie samych belek. Część pęknięć oraz nierówności powierzchni drewna wynika z cech właściwych obiektom drewnianym.

Ostatnie kompleksowe prace restauratorskie polichromii przeprowadzono w roku 1962. Z tego okresu pochodzi najwięcej uzupełnień ubytków w obrębie drewna ścian i stropów. Z tego okresu pochodzi korespondencja pomiędzy parafią a ówczesnym odpowiednikiem Urzędu Ochrony Zabytków, rzucająca światło na stan zachowania pierwszej warstwy historycznej malowideł, warstwy XIX wiekowej jak i technologii w jakiej wykonywane były rekonstrukcje.

Polichromia jest mocno zabrudzona, widoczne są liczne spękania. Wydaje się, że albo podczas prac z lat 60-tych albo później całość powierzchni płaskich została przemalowana. Jest to widoczne na ścianie zachodniej chóru obok

schodów w miejscach, gdzie farba się łuszczy. Przemalowania w obrębie ornamentów i postaci koncentrują się na miejscach wcześniejszych ubytków, łączeń desek. Za ołtarzem głównym widoczny szary mocno zbrudzony kolor i osypujące się grunty. Tam prawdopodobnie nie wykonywano prac konserwatorskich. W ścianach znajduje się dużo gwoździ, otworów po gwoździach i innych elementach. Na powierzchni ścian znajdują się peszle, w których prowadzono instalacje elektryczną. Pomalowane są one w kolorze tła. Wokół kościoła do wysokości około 120 cm biegnie boazeria sosnowa. Drewno polakierowano lakierem bezbarwnym. Obecnie ma ciemny miodowy kolor. Podobna boazeria wykonana była po bokach kamiennej mensy ołtarza głównego. Nie zaobserwowano bytowania drewnojadów: jasnych otworów wylotowych oraz kopczyków mączki drzewnej. Podobnie w przypadku ołtarza głównego – drewnojady występowały tam dawniej jednak obecnie ich śladów nie odnaleziono. Należy przypuszczać jednak, że w obrębie ścian budynku mogą występować pojedyncze ogniska występowania szkodników drewna.

6.0. WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE.

Stan zachowania obiektu skłania do podjęcia działań konserwatorskich i restauratorskich. Widoczna obecnie polichromia pochodzi z 1879 roku i jest spójna z polichromią elementów (drzwiczek cokołu) ołtarza głównego. Wg. dokumentów udostępnionych przez WUOZ w Krakowie, delegatura

w Tarnowie, podczas prac konserwatorskich (1962r.) określono stan zachowania wcześniejszej (barokowej) polichromii jako zły i fragmentaryczny. W związku z tym zakłada się przeprowadzanie konserwacji polichromii XIX wiecznej. Zakłada się możliwość wykonania i pozostawienia okrywek wcześniejszych warstw historycznych we wskazanych miejscach. Zakłada się demontaż fragmentu boazerii. W zależności od tego co zostanie odnalezione pod spodem istniejąca boazeria zostanie zdemontowana lub pozostawiona. Kluczowe decyzje podjęte zostaną podczas komisji konserwatorskiej po częściowym odczyszczeniu malowideł, odsłonięciu fragmentu boazerii oraz wykonaniu odkrywek schodkowych. Przenalizowany zostanie także bieg kabli elektrycznych. Ewentualne propozycje zmian w tym zakresie przedstawione zostaną do akceptacji komisji konserwatorskiej. Otwory wykonane wtórnie w deskach stropu, belkach ścian zostaną zaślepione.

Proponuje się usunięcie późniejszych uzupełnień i przekształceń plastyczno estetycznych. W razie konieczności osypujące się fragmenty malowideł zostaną zabezpieczone przy użyciu bibułki japońskiej. Wypełnienia ubytków drewna tam, gdzie zachowały się w dobrym stanie zostaną pozostawione. Polichromia zostanie odczyszczona. XX wieczne przemalowania zostaną usunięte po wcześniejszym przeprowadzeniu prób mających na celu wybór metody i ewentualnie środka chemicznego. Uzupełnienia drewna wykonywane będą przy użyciu desek, klinów, kitów trocinowych i syntetycznych. Płótno na łączeniach desek stosowane będzie tam, gdzie występowało pierwotnie. Drewno poddane zostanie zabiegowi dezynsekcji. Tam, gdzie to konieczne zostanie wzmocnione roztworem paraloidu b-72. Łuski warstwy polichromii zostaną podklejone preparatem wybranym po wykonaniu prób. Wykonane zostaną uzupełnienia gruntów. Dopuszcza się zastosowanie szpachlówek akrylowych. Po wyrównaniu chłonności podłoża wykonane zostanie uzupełnienie ubytków polichromii zarówno metodą naśladowczą

(fragmenty malowane „na płasko” i ornamenty) jak i punktowania (sceny figuralne).

Kaplica zostanie przebadana pod kątem określenia zakresu występowania i charakteru nawarstwień historycznych ścian i stropów. Dalsze prace odbywać się będą po komisyjnym ustaleniu kierunku postępowania. Prace obejmować będą m.in. oczyszczanie ścian, wzmocnienia i uzupełnienia tynków, konserwacje bądź rekonstrukcje warstwy malarskiej.

Polichromia na podłożu drewnianym.

10. Stabilizacja odsłoniętej warstwy malarskiej. Podklejenie łuszczących się warstw polichromii po wykonaniu prób wybór najskuteczniejszego środka.
11. Uzupełnienie większych ubytków za pomocą odpowiednio dobranego drewna zgodnie ze sztuką stolarską.
12. Uzupełnienie mniejszych ubytków drewna żywicą epoksydową Axson SC 258 i lub kitów trocinowych na bazie żywicy poliwinylowej.
13. Uzupełnienie ubytków pasów płótna tam, gdzie znajdowało się ono pierwotnie.
14. Uzupełnienie ubytków zaprawy klejowo kredowej. Zastosowanie gruntów tradycyjnych lub na bazie żywic akrylowych. Ograniczenie chłonności nowo wykonanych gruntów poprzez powleczenie warstwą szelaku.
15. Rekonstrukcja polichromii w miejscach jej ubytków. Wykonanie punktowania w miejscach polichromii figuralnej i ornamentальной oraz polichromii naśladowczej w partiach kolorów płaskich przy użyciu odsączonych farb olejno żywicznych.

Polichromia na tynku mineralnym. (Kaplica, szczegółowy zakres prac do ustalenia po wykonaniu odkrywek w obrębie ścian i sufitów).

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej i opisowej obiektu.
2. Odkurzenie stropu i ścian z luźnych naleciałości brudu oraz kurzu.
3. Wykonanie odkrywek schodkowych. Powiększenie odkrywek wybranych warstw. Decyzja o pozostawieniu konkretnej warstwy historycznej podjęta zostanie na komisji konserwatorskiej.
4. Usunięcie wtórnych przemalowań i tynków do ustalonej warstwy historycznej. Zastosowanie metod mechanicznych i chemicznych po wykonaniu prób konserwatorskich.
5. Dezynfekcja środkiem glono i grzybobójczym Remmers BFA,
6. Pogłębienie i wypełnienie rys i pęknięć ścian i sufitu.
7. Ewentualna konsolidacja osypujących się warstw tynku i warstw malarskich. Wybór najlepszego spoiwa, niezmieniającego optyki malowidła, po wykonaniu prób konserwatorskich.
8. Uzupełnienie ubytków tynków. Zakłada się zastosowanie klasycznych zapraw wapiennych lub zapraw na bazie wapna dyspergowanego np. firmy Remmers.

9. Gruntowanie ścian. Na świeże tynki najpierw KEIM Ätzflüssigkeit w celu neutralizacji wapna używanego jako spoiwo, następnie Keim Reverfix w celu wyrównania chłonności.
10. Wykonanie uzupełnień lub rekonstrukcji mono lub polichromii w zależności od rodzaju odkrytych starszych warstw historycznych. Użycie farb o optyce zbliżonej do farb wapiennych i odwracalnych, np. Keim Reverfix.